

4. Зитте К. Художественные основы градостроительства : пер. с англ. Я.А. Крастиныша / К. Зитте. – М. : Стройиздат, 1993. – 538 с.
5. Саймондс Дж. О. Ландшафт и архитектура : пер. с англ. О. Саймондс. – М. : Изд-во "Стилос", 1965.
6. Минервин Г.Б. Дизайн. Иллюстрированный словарь-справочник / Г.Б. Минервин, В.Т. Шимко, А.В. Ефимов и др. / под общ. ред. Г.Б. Минервина и В.Т. Шимко. – М.-СПб. : Изд-во "Архитектура", 2004. – 288 с.
7. Минервин Г.Б. Дизайн архитектурной среды : учебник [для студ. ВУЗов] / Г.Б. Минервин, А.П. Ермолаев, В.Т. Шимко и др. – М.-СПб. : Изд-во "Архитектура", 2004. – 504 с.
8. Зеленкина С.Б. Пруды, фонтаны, каскады, водоемы / С.Б. Зеленкина. – М. : Стройиздат, 2003. – 92 с.
9. Стили в мистецтві. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.art-katalog.com/russian/103/30>.
10. Водные устройства в стиле модерн-арт. [Электронный ресурс]. – Доступный с <http://www.adme.ru>.
11. Красивейшие фонтаны мира. [Электронный ресурс]. – Доступный с <http://lifeglobe.net>.
12. Стилистика в ландшафтной архитектуры. [Электронный ресурс]. – Доступный с <http://www.artkapel.ru>.

Редько Е. О., Кушнир А.И. Современные стилевые приемы водных устройств при обустройстве объектов ландшафтного строительства

Приведен анализ стилевых приемов искусства, которые чаще всего используются при устройстве современных водных устройств на объектах ландшафтного строительства, а также взаимосвязь вышеупомянутых приемов с технологической и планировочной задачей благоустройства объектов. Также рекомендованы растения для озеленения различных типов водоемов.

Ключевые слова: стили, направления, водные устройства, объемно-пространственная организация.

Redko K.O., Kushnir A.I. Modern style methods of water equipments at the object's arrangement systems of landscape constructions

The stylistic techniques of art which commonly use during constructing modern water equipments at the objects of landscape construction are analysed. These methods are connected with technical and planning tasks in the process of objects improvement. Also we had recommended the plants for planting of greenery in different types of reservoirs.

Keywords: stiles, directions, water equipments, dimensional organization.

УДК 631.529:711.3:712.41

Доц. С.В. Роговський, канд. с.-г. наук –
БНАУ, м. Біла Церква

ОСОБЛИВОСТІ ІНТРОДУКЦІЙНОЇ ОПТИМІЗАЦІЇ ДЕНДРОФЛОРИ ЛАНДШАФТІВ У СІЛЬСЬКОЇ МІСЦЕВОСТІ ЛІСОСТЕПУ УКРАЇНИ

Запропоновано уточнену класифікацію антропогенно змінених ландшафтів сільської місцевості. Розглянуто особливості інтродукційної оптимізації дендрофлори аграрних ландшафтів Лісостепу України. Показано видовий склад інтродуцентів залежно від типу ландшафту та запропоновано види і декоративні форми, перспективні для інтродукційної оптимізації ландшафтів.

Ключові слова: ландшафт, інтродукція, дендрофлора, вид, декоративна форма, дерево, кущ, оптимізація ландшафту, насадження, фітоценоз, село.

У сучасних умовах діяльність людини істотно впливає не лише на біосферу, але й на клімат та ландшафти. У цих умовах дедалі більше актуальні проблеми, пов'язані з екологічною та господарчою оптимізацією ландшафтів,

які під впливом антропогенного пресу у багатьох випадках не здатні задовольняти вимоги, що ставить перед ними суспільство. Інтродукційна оптимізація, тобто введення в культуро-фітоценози рослин, які відсутні в природній флорі певного регіону, дає змогу ефективно вирішувати ці проблеми.

У сучасній науковій літературі не має однозначного тлумачення поняття "ландшафт". Географи формують родові тлумачення ландшафту так: "Ландшафт – це територіальна система, що складається із природних, або природних і антропогенних компонентів, які взаємодіють між собою" [1]. У ландшафтній архітектурі, починаючи від Ф. Олмстеда, ландшафт розуміють як територію, що має виконувати певні функції, зокрема естетичну й природоохоронну. Її поліпшення полягає в такій організації ландшафту, коли ці функції виконуються найбільш ефективно [2]. Європейська ландшафтна конвенція дає таке визначення: "Ландшафт означає територію, як її сприймають люди, характер якої, є результатом дії та взаємодії природних та/або людських факторів" [3]. Л.І. Рубцов, аналізуючи садово-паркові ландшафти, виділив такі його типи: лісовий, парковий, лучний, альпійський, регулярний, садовий [4]. Таким чином, під ландшафтом розуміють певну територію, яка є результатом складної взаємодії природних та/або людських факторів, має характерні особливості рельєфу, рослинного покриву, функціонального призначення та використання. У природі не існує двох ідентичних ландшафтів і не має чітких меж, які розділяють певні ландшафти. Проте для практичних і наукових потреб цілком доречним є групування ландшафтів за певними ознаками. Від типу ландшафту та особливостей його функціонування залежать масштаби і форми інтродукційної оптимізації насаджень та асортимент використовуваних рослин.

Виходячи з наведених вище визначень, у сільській місцевості України ми пропонуємо чітко розмежувати природні та антропогенно змінені ландшафти.

Природні ландшафти – це території, де зростає природна рослинність, а антропогенний вплив відсутній або є мінімальним. Екосистеми і біоценози, що функціонують на цих ландшафтах, розвиваються за природними законами і є саморегульованими. Інтродукційна оптимізація природних ландшафтів зазвичай є небажаною. Проникнення інтродуцентів у природні біоценози здатне зруйнувати сталість цих біоценозів і становить загрозу для збереження біологічного та ландшафтного різноманіття.

Антропогенно змінені ландшафти – це території, де внаслідок людської діяльності сталися істотні зміни їх структури, функцій та конфігурацій (зовнішнього вигляду). Переважно функціонування таких ландшафтів можливе лише за участі людини, яка регулює і підтримує процеси життєдіяльності на цих територіях, виходячи з власних інтересів і потреб.

Виділяють **культурні ландшафти** – свідомо змінені господарською діяльністю природні ландшафти для виконання певних функцій, що постійно підтримується людиною в такому стані, який би був наближений до природного середовища, та **акультурні ландшафти**, що виникають внаслідок нерациональної господарської діяльності, або ж несприятливого впливу сусідніх

ландшафтів, які втратили здатність виконувати функцію здорового середовища і в яких порушується функціонування взаємодіючих підсистем [5].

На нашу думку, у сільській місцевості України за функціональними ознаками доречним буде виділення таких класів та підкласів антропогенно змінених культурних ландшафтів:

1. Ландшафти лісових культуроценозів – ділянки зайняті лісовими насадженнями, створеними людиною, або відновлені нею.
2. Аграрні (лісоаграрні) ландшафти – ландшафти, що включають територію полів, на яких вирощуються сільськогосподарські культури, сінокоси і пасовища, багаторічні плодові насадження та пользахисні лісосмуги. Аграрні ландшафти поділяють на такі групи: польові, садові, лучні.
3. Виробничо-промислові ландшафти – території, на яких здійснюється виробнича сільськогосподарська та промислова діяльність, пов'язана з веденням сільського господарства або переробкою сільськогосподарської сировини (території тваринницьких комплексів і ферм, тракторних станів, гаражів і майстерень, зернотоків та складських приміщень, переробних цехів, підсобних підприємств тощо).
4. Ландшафти транспортних комунікацій – території доріг з придорожніми лісосмугами, що зв'язують населені пункти.
5. Сельбищні ландшафти – заселені та обжиті території сільських населених пунктів з їх інфраструктурою.

Сельбищні сільські ландшафти включають території, що не є однорідними за функціональним призначенням, зовнішнім виглядом, складом рослинності. Тому ці ландшафти, зважаючи на їх функціональне призначення, варто розділити на такі групи:

- а) ландшафти соціально-культурного призначення – території шкіл, дошкільних закладів, лікарень і фельдшерсько-акушерських пунктів, будинків культури, клубів, торгових підприємств, будинків управлінських структур тощо, які виконують соціально-культурну функцію. Зазвичай цей ландшафт утворює так зване центральне ядро села;
- б) присадибні ландшафти – території приватної забудови сільських населених пунктів із присадибними ділянками, садами та городами;
- в) вуличні ландшафти – спільні території за межами приватних землеволодінь на території села, що виконують транспортні функції;
- г) сакральні-меморіальні ландшафти – виконують сакральну та меморіальну функцію: території церков, капличок, молитовних будинків, пам'ятників різних епох тощо;
- д) рекреаційні ландшафти – території, які використовуються для відпочинку як сільськими жителями, так і гостями села: парки, сквери, стадіони, місця для купання, ловлі риби, активного відпочинку на природі;
- ж) ландшафти дачних кооперативів – території, виділені для дачного будівництва, повністю або частково освоєні для колективного садівництва та городництва, що використовуються для сезонного відпочинку жителями міста та вирощування продукції садівництва та городництва;
- з) тефальні ландшафти – території цвинтарів.

Таке групування сільських антропогенно змінених ландшафтів за функціональними ознаками не може передбачити всіх відмінностей ландшафту, а-

дже кожен такий ландшафт формувався на базі того чи іншого природного ландшафту і має в основі відмінності компонентів: материнських порід, рельєфу місцевості, ґрунтів, складу природної рослинності тощо. Проте запропонована класифікація дає змогу виявити спільні ознаки антропогенно змінених ландшафтів і враховувати їх під час ландшафтного облаштування території та їх інтродукційної оптимізації. У кожного із вказаних типів антропогенно змінених ландшафтів рослинність є важливим компонентом і відіграє важливу, а в багатьох випадках ключову, роль у ландшафтному облаштуванні території. Ось чому вивчення складу існуючої рослинності у різних за функціональним призначенням ландшафтах та їх інтродукційна оптимізація є актуальним науковим завданням. Адже види насаджень та їх склад значною мірою залежать від класу ландшафту і мають свої особливості залежно від його будови, функцій та завдань, які покладаються на насадження у такому ландшафті.

Методика досліджень. Видовий склад фанерофітів, що зростають у певних типах сільських ландшафтів, вивчали методом маршрутних обстежень у різних регіонах Лісостепу України та за літературними джерелами. Видову належність та назву уточнювали з використанням академічних видань Дендрофлори України (2001, 2002, 2005) [5-7].

Результати досліджень.

Інтродукційна оптимізація аграрних ландшафтів має давню історію, а її вплив на ці ландшафти важко переоцінити. У системі технологій та заходів, які здійснює людина для сталого і продуктивного функціонування аграрних ландшафтів, інтродукційна оптимізація і нині відіграє значну роль. По-перше, постійне оновлення сортів традиційних культур на більш продуктивні передбачає використання досягнень світової селекції, зокрема геномів, отриманих в інших країнах; по-друге, спостерігаємо перманентний процес розширення асортименту сільськогосподарських культур за рахунок нових, які донедавна не вирощувались на території України: соя, ріпак, сорго, тритикале, рис, стефія тощо. Як показали можливості генної інженерії, у найближчому майбутньому можлива інтродукція нових нетрадиційних сільськогосподарських культур завдяки підвищенню морозостійкості та холодостійкості традиційно теплолюбних рослин, а також вирощування багаторічних рослин за однорічним циклом. Однією з причин інтродукції південних рослин є тенденції до зміни клімату, що спостерігаємо останнім часом. Інтродукція південних рослин особливо помітна у плодівництві та виноградарстві, де виведено чимало сортів типово південних культур для умов Лісостепу і Полісся. Це нові столові сорти винограду ("Плевен", "Лора", "Восторг", "Надія" та ін.), персика ("Лісостеповий ранній", "Пам'яті Шевченка"), абрикоса ("Аденіс", "Ананасний"), нектарина, аличі, айви ("Студентка", "Дарунок внуку"), урожайність і смакові якості яких не поступаються продукції, отриманій у Криму та на півдні України. Невпинно розширюється асортимент нетрадиційних плодівних культур. Крім обліпихи крушиноподібної, актинїдії гострої і коломікта, фундука, лимонника китайського, айви довгастої, хеномеліса Маулея, які вже кілька десятиліть вирощуються в Україні і мають зареєстровані сорти, в останні роки успішно здійснюється інтродукція хеномеліса чудового

(*Chaenomelis speciosa* (Sweet) Nakai), унабі ююба (*Zizyphus jujuba* Mill.), шефердії сріблястої (*Shepherdia argentea* (Pursh.) Nutt.), хурми віргінської (*Diospyros virginiana* L.), каштана їстівного (*Castanea sativa* Mill.), ожини канадської (*Rubus canadensis* L.), актинідії китайської (*Actinidia chinensis* Planch.) та деяких інших видів плодових рослин. Інтродукція цих рослин стала можливою завдяки міжвидовому та міжсорттовому схрещуванню зарубіжних і вітчизняних сортів і відбору перспективних форм в умовах України.

Очевидно цей список через зазначені вже причини буде розширюватись, будуть виведені та зареєстровані нові сорти поки що рідкісних та малопоширених видів плодових рослин, які істотно поповнять асортимент плодових рослин в Україні.

Інтродукційна оптимізація лісоаграрних полезахисних ландшафтів у минулому здійснювалась за рахунок введення в насадження найбільш швидкокорослих видів деревних рослин, а також видів, які мали переваги перед автохтонними за продуктивністю та стійкістю до несприятливих умов навколишнього середовища. Лісосмуги Лісостепу України, особливо придорожні, досить часто створені за участі таких інтродуцентів, *Populus balsamifera* L., *P. italica* 'Piramidalis', *P. bolleana* Lauche, *P. simonii* Carriere, *Quercus rubra* L., *Phellodendron amurense* Rupr. *Robinia pseudoacacia* L., *Cotinus coggigria* Scop., *Caragana arborescens* Lam. А в лісосмугах Степу України досить часто зростають *Gleditsia triacanthos* L., *Ailantus altissima* (Mill.) Swingle, *Pinus pallasiana* D. Don. Досить поширеними в лісосмугах є інвазійно небезпечні інтродуценти: *Acer negundo* L., *Fraxinus lanceolata* Borkh. У придорожніх лісосмугах нерідко висаджують *Juglans regia* L., який в окремі роки підмерзає, але цінується як плодова рослина.

У сучасних умовах створення захисних лісонасаджень має обмежений характер, проте потреба у створенні нових лісосмуг, особливо водопоглинальних, стокорегулювальних та прияружних на крутосхилах, а також реконструкції старих лісосмуг, насамперед у степу, постійно зростає. Практика показала, що для польових лісонасаджень непридатні види, які у минулому активно використовувались у полезахисному лісорозведенні. Це *Ulmus laevis* Pall. і *U. glabra* Huds., які передчасно гинуть через ураження голландською хворобою і нині не перспективні. Це *Populus deltoids* March. та *P. balsamifera*, *Acer sacharinum* L., які інтенсивно вражаються омелою білою (*Viscum album* L.). *Fraxinus laceolata* Borkh. та *Acer negundo* L., характеризуються недовговічністю і низькою продуктивністю, самосійно засмічують поля і лісосмуги. Листя *Aesculus hippocastanum* L. пошкоджує каштанова мінуюча міль (*Cameraria ohridella* Desch. & Dem.), як наслідок рослини втрачають декоративність і знижують життєздатність. Такі інтродуценти, як *Robinia pseudoacacia*, *Ailantus altissima*, *Rhus typhina* L., утворюють кореневу поросль, внаслідок чого лісосмуги розростаються на територію сусідніх полів. Ці види придатні лише для прияружних лісосмуг.

Перспективними інтродуцентами для польового лісорозведення є довговічні, невибагливі, швидкокорослі деревні рослини поліфункціонального призначення, які мають комплексну цінність: як дерева з цінною деревиною,

лікарські рослини, добрі медоноси, джерела сировини для переробної та харчової промисловості, що забезпечують ефективний захист полів від вітрової та водної ерозії. У складі польових лісосмуг Лісостепу України добре зарекомендували себе такі швидкокорослі інтродуценти: *Quercus rubra* L., *Juglans nigra* L. і *J. cinerea* L., *Larix decidua* Mill. Видається перспективним створення лісосмуг за участі *Ginkgo biloba* L., *Styphnolobium japonica* L., *Sorbus torminalis* (L.) Crantz., *Crataegus submolis* Sarg., які могли б одночасно бути базою для заготівлі сировини для потреб фармацевтичних підприємств. Введення в лісосмуги хеномелісів Маулея, чудового та японського, кизилу, горобини шведської, черемхи пізньої, лимонника китайського, ліщини ведмежої, черемхи пізньої, айви довгастої дасть змогу розширити сировинну базу для заготівлі вітамінної продукції для потреб місцевого населення та переробних підприємств, а також поліпшить кормову базу для орнітофауни і диких ссавців. Перспективними медоносами зарекомендували себе такі інтродуценти: *Robinia pseudoacacia*, *Tilia mandgurica* Rupr. et Maxim., *T. tomentosa* Moench., *T. americana* L., *T. begonifolia* Stev., *Cotoneaster lucidus* Schlecht., *C. melanocarpus* Loddiges, *C. megalocarpus* M. Popov. Введення цих рослин у захисні лісонасадження дає змогу істотно покращити кормову базу вітчизняного бджільництва та створити сприятливі умови для розвитку корисної для агрофітоценозів ентомофауни. Головною причиною, що стримує створення захисних лісонасаджень за участі цих видів, є відсутність або недостатня доступність місцевого репродуктивного матеріалу.

Інтродукційна оптимізація сільбищних ландшафтів – території, які займають сільські населені пункти, тісно пов'язані з ментальністю етносу, традиціями ландшафтного облаштування присадибних ділянок та вулиць, рівнем матеріального достатку та культури населення. Ландшафти українського села завжди відрізнялись барвистістю та мальовничістю, огороженістю присадибних ділянок, поліфункціональністю та використанням у насадженнях переважно плодових рослин утилітарного призначення. [8].

Особливості інтродукційної оптимізації сільбищних ландшафтів залежать від їх функціонального призначення. Переважно половині ХХ ст. ландшафтне облаштування соціально-культурних ландшафтів сільських населених пунктів в Україні проводилось за кошти громади та підприємств і організацій, що знаходились на цій території. Як правило, ці ландшафти займали центральне ядро сільської забудови та їх розміщення та облаштування здійснювалось згідно із затвердженими проектами. Сільські парки, сквери, сади біля шкіл створювалися у багатьох селах. Звичними стали придорожні алеїні насадження, живоплоти, клумби, обрамлені бордюрами. Асортимент рослин, що використовувались для озеленення, включав як автохтонні, так і інтродуковані види деревних рослин. Рослинність цих ландшафтів зазвичай була і є найбільш різноманітною у видовому відношенні. Нині ландшафтотвірну функцію в лісостеповій зоні України найчастіше виконують такі хвойні інтродуценти: *Picea abies* (L.) Karst., *Picea pungens* Engelm., *Picea glauca* (Moench) Voss, *Thuja occidentalis* 'Fastigiata', *Platycladus orientalis* L., *Juniperus sabina* L. та його форми 'Glaucula', 'Tamarixifolia'. Проте в насадженнях соціаль-

но-культурних ландшафтів села поширені листопадні види: *Populus balsamea*, *P. nigra* 'Piramidalis', *Acer sachrinum* L., *Quercus rubra*, *Fraxinus laciolata*, *Padus serotina* (Ehrh.) J. Agardh., *Eleagnus argentea* Purch.

З плодкових рослин, особливо на території сільських шкіл та дошкільних закладів, крім яблуні домашньої, вишні звичайної, черешні, абрикоса, аличі, досить часто висаджувались горіх волоський, шовковиця біла, аронія чорноплідна, обліпіха крушиноподібна. Для створення живоплотів найчастіше використовували таволгу Вангутта, таволгу верболисту, кизильник блискучий, самшит вічнозелений, снігову ягоду білу. Красивоквітучі куртини створювались із бузку звичайного, жасмину садового, півонії деревоподібної, форзиції повислої, дейції шорсткої. За нашими даними, в ландшафтному облаштуванні центрального ядра сільських населених пунктів використовувалось від 20 до 40 інтродукованих видів та декоративних форм деревних рослин.

В останні роки асортимент рослин, що використовуються в озелененні сільських парків і скверів істотно розширився. Сучасні садові центри пропонують від 150 до 250 видів та декоративних форм деревних рослин, значна частина з яких завозиться з-за кордону. Вітчизняні розсадники також навчилися вирощувати як вічнозелені, так і декоративно-листяні види і форми фанерофітів. Це дало змогу під час озеленення соціально-культурних ландшафтів села використовувати не лише автохтонні види, але й інтродуковані види дерев та кущів, особливо декоративні форми та сорти, що давно використовуються в декоративному садівництві європейських країн. Території біля адміністративних будинків, шкіл та торгових точок у сучасних селах є найбільш доглянутими. Саме на цих територіях зосереджена найбільша кількість інтродуцентів. У сучасних умовах ці насадження підтримуються в задовільному стані тоді, коли мають конкретного господаря. Будівництво і реконструкція магазинів, барів, кафе, ремонт адміністративних споруд часто супроводжуються реконструкцією існуючих та створенням нових насаджень. Якщо донедавна озеленення подібних територій відбувалося у регулярному стилі, то в сучасних умовах перевага надається ландшафтному або змішаному стилям. Нерідко для створення ландшафтних композицій запрошують кваліфікованих фахівців, що сприяє створенню вишуканих, довершених ландшафтних композицій. На обмежених територіях висаджують досить значну кількість видів та декоративних форм деревних рослин, серед яких нерідко ключова роль відводиться таким вічнозеленим екзотам: *Picea pungens* 'Glaucosa', *Picea glauca* 'Conica', *Thuja occidentalis* 'Fastigiata', 'Smaragd', 'Brabant' 'Globosa', *Juniperus sabina* 'Glaucosa', 'Tamarixifolia', 'Variegata', 'Arcadia' 'Blu dauble' *Juniperus chinensis* 'Stricta', *Pinus pallasiana*, *Pinus mugo*, *Abies concolor*, *Abies balsamea*, *Buxus sempervirens*. Ці рослини використовуються як солітери на фоні газону та квітників, а також у вигляді груп, куртин, живоплотів, бордюрів, забезпечуючи високу декоративність ландшафту в усі пори року. У соціально-культурних ландшафтах сучасних сіл ширше почали використовувати листопадні екзоти: *Acer platanoides* 'Globosa', 'Drumonti', 'Shvedleri'; *Catalpa bignoides* 'Nana', *Rhus typhina*, *Prunus divaricata* 'Atropurpurea', *Salix matsudiana* 'Torturosa', *Fagus sylvatica* 'Atropurpurea'.

Вивчення досвіду ландшафтного облаштування центрального ядра села Ковалівка Васильківського району Київської області дало змогу встановити, що крім традиційно використовуваних інтродуцентів: ялини колючої, туї західної, дуба червоного, клена цукристого, ялівців козацького і звичайного, жасмину садового, які уже більше 40 років прикрашають центр села, для озеленення оздоровчого центру, школи, будинку побуту та торговельного комплексу використано екзотичні для України інтродуценти: *Juniperus chinensis* 'Stricta' *Juniperus sabina* 'Variegata', *Picea glauca* 'Conica', 'Arcadia', *Piracanta coccinea*, жимолость Тельмана *Lonicera telmanii*, *L. caprifolium*, *Ceria japonica* 'Plena', *Forsythia arnoldii*, *Spirea japonica* 'Macrofila', 'Littel princes', 'Gnom', *S. bilardi*, *Eonimus nana* 'Aurea marginata' та 'Argenteavariegata', *Mahonia aquifolium* (Purch.) Nut., *Hedera colchida*. Крім традиційних для соціально-культурних ландшафтів села елементів озеленення: живоплотів, куртин, алеїчних насаджень, тут створені рокарії, клумби і рабатки з однорічних квітів, квітники з чайногібридних та мініатюрних троянд, оточені бордюрами з формованого самшиту вічнозеленого, а також міксбордери, де поряд з фанерофітами використовуються багаторічні та дворічні трав'яні рослини. Соціально-культурні ландшафти цього села характеризуються широким використанням газонів, які підкреслюють красоту дерев та кущів завдяки систематичному підстриганню трави.

Як не прикро, але приклад Ковалівки скоріше виняток, ніж правило в сучасній Україні. У більшості сіл соціально-культурні ландшафти села деградують. Через припинення фінансування закриваються дитячі садочки, фельдшерсько-акушерські пункти, будинки культури та клуби. Їх територія заростає самосівом клена ясенелистого і клена гостролистого та бур'янами. У сільських парках та скверах рубки догляду не проводиться, відбувається захлащення насаджень, накопичення сухостійних дерев, опаді гілок, листя та сміття. За відсутності систематичного догляду найбільш уразливими виявились інтродуценти, особливо їх декоративні форми і сорти. В умовах затінення та високої конкуренції з місцевими видами та інвазією небезпечними інтродуцентами вони швидко втрачають декоративність і гинуть.

Інтродукційна оптимізація ландшафтів приватної забудови сільських населених пунктів має давню традицію і яскраво виражені ментальні особливості в різних регіонах України [8]. Приватна присадибна ділянка українця – той мікрокосмос, у якому повинно бути все необхідне для життя: хата, повітка, погріб, гараж, криниця і обов'язково сад, ягідник та квітник. Головною окрасою присадибної ділянки завжди був сад, в якому переважали плодіві рослини утилітарного призначення: яблуні, вишні, сливи, груші, абрикос, алича, горіх грецький, виноград, малина, смородина, агрус. В останню чверть минулого століття біля оселі сільського жителя почали вирощувати екзотичні для України види: персики, айву, актинідію коломікта та аргута, аронію чорноплідну, ожину американську, вишню повстисту, лимонник китайський, жимолость їстівну, обліпіху крушиноподібну. Майже у кожному дворі можна побачити декоративні кущі: калину звичайну, бузок звичайний, жасмин садовий, троянди чайногібридні та плетисті, які разом з

багаторічними та однорічними квітами створюють неповторний барвистий український сільський колорит. Порівняно рідко подвір'я сільських жителів прикрашають ялина звичайна, ялина колюча, туя західна, широкогілочник східний, ялівець козацький, самшит вічнозелений, які істотно урізноманітнюють ландшафт, особливо в осінньо-зимовий період.

В останні роки інтродукційна оптимізація ландшафтів приватної забудови, особливо навколо Києва та інших великих міст, змінила пріоритети і значно поглибилась. Внаслідок зведення замських будинків у багатьох селах з'явилися зразки сучасного ландшафтного облаштування території приватної забудови, в яких традиційний сад та город відійшли на другий план, а асортимент рослин, використаних для створення ландшафтних композицій, істотно розширився. За умови комплексного озеленення території особливо популярні декоративні форми як автохтонних, так і інтродукованих видів деревних рослин, які підкреслюють екзотичність ландшафту та оригінально поєднуються між собою. З вічнозелених дерев особливо популярні: *Thuja occidentalis* та її декоративні форми: 'Brabant', 'Smaragd', 'Aurea', 'Globosa', 'Lutea'; *Juniperus communis* 'Hibernica', 'Compressa', 'Hornibrookii'; *Juniperus scumata* 'Skaiky roket', *Juniperus chinensis* 'Stricta', 'Old gold', ялівець лускатий 'Blue carpet', 'Blue Star', 'Mejeri', *Juniperus chinensis* 'Prostata', 'Wiltonii', *Picea glauca* 'Albertina' 'Conica', *Picea omorica*, *Abies coreana*, *Abies concolor*, *Pinus pallasiana*, *Pinus ponderosa*, *Platycladus orientalis* 'Aurea', *Chamaciperus lavsoniana* 'Alumi', *Ch. nutcanensis* 'Pendula', *Ch. philifera* 'Filifera aurea', 'Nama', 'Boulevard', *Taxus bocata* L. та його декоративні форми, *Pinus mugo* 'Mops', 'Pumilo'. Завдяки високій декоративності та екологічній пристосованості до вирощування в ґрунтово-кліматичних умовах лісостепу України ці рослини широко використовуються для інтродукційної оптимізації ландшафтів присадибної забудови. Листопадні екзотичні дерева використовують як солітери та в групах, це переважно повільно рослі та високодекоративні види. Особливо популярні під час ландшафтного облаштування невеликих територій плакучі, кулясті та декоративно-листяні форми дерев: *Morus alba* 'Pendula', *Salix caprea* 'Pendula', *Salix purpurea* 'Pendula', *Fagus silvatica* 'Purpurea pendula', *Catalpa bignoides* 'Globosa' і 'Nana', *Betula pendula* 'Yungii', *Salix matsudiana* 'Tortuosa', *Acer palmatum* 'Atropurpurea' та 'Atropurpurea pendula', *Larix campferi* 'Pendula', *Corilus avelana* 'Tortuosa' та 'Purpurea', *Crataegus monogina* 'Rubra plena'.

Для створення рокаріїв, альпінаріїв, невеликих груп біля доріжок, водойм, та під стінами будинків широко використовують карликові, сланкі та подушкоподібні форми деревних рослин: *Picea abies* 'Nidiformis', *Picea glauca* 'Conica', *Thuja occidentalis* 'Globosa', 'Globosa nana', 'Danica' 'Elvanger aurea', *Juniperus Sabina* 'Tamarixifolia', 'Arcadia', 'Variegata', ялівець лускатий 'Blutchip', *Tsuga canadensis* 'Nana', *Cotoneaster gorisontalis*, *C. adpresses*, *C. nanchan*, *C. damerii*, *C. dilsii*; *Spirea bumaldi* 'Gold flaim', *Spirea japonica* 'Gnom', 'Litel princes', *S. pumeliona* тощо.

У живоплотах, бордюрах висаджують самшит вічнозелений, таволги: дубровколисту, Біларда, березолисту, сіру, Бумальда 'Goldflame', 'Crispa'; магонію падуболисту, барбарис Тунберґера, б. оттавський та їх низькорослі

форми, дейцію Лемуана. Куртини та міксбордери з красивокувітуючих кущів створюють за участі півонії деревоподібної, жасмину садового та ж. Лемуана, вейгели ранньої, дейції шорсткої, будлеї Давида, гібіскуса сирійського, мигдалю трилопатевого 'Plena', бузку звичайного та б. перського, різних сортів троянд. Як декоративно листяні часто є свидина біла 'Argentea marginata', бузина червона 'Aurea', барбарис Тунберґера 'Aurea' і 'Atropurpurea', пухироплідник калинолистий 'Aurea' і 'Purpurea', бирючина овальнолиста ф. золотистооблямована та ін., які особливо ефектно виглядають на фоні вічнозелених рослин або стриженого газону. Завдяки використанню цих інтродуцентів у сільській місцевості створюються екзотичні ландшафти.

Відомо, що привабливість ландшафту зростає за умови наявності водних об'єктів, ось чому в селах на берегах річок, озер, ставків досить часто будуються елітні будинки. Інтродукційна оптимізація прибережних ландшафтів має свої особливості, пов'язані з топологією місць зростання. Для ландшафтного облаштування вологих екотопів використовують верби *Salix alba* 'Vitelina pendula', *S. babylonica* L., *S. caprea* 'Pendula' Petz. et Kirhn., *S. purpurea* 'Angustifolia', 'Gracilis', *S. integra japonica* 'Hakuro-nishiki' тополі *Populus italica* (Du Roi) Moench, *P. deltoides* Marsh. *P. simonii* Corr. Біля штучних струмків та озер, які досить популярні в сучасному ландшафтному облаштуванні, найчастіше висаджують таволги *Spirea cinerea* Zab., *S. japonica* 'Little Princess', f. macrophylla, *S. ×bumalda* Burvenich. За умови підкислення ґрунту біля штучних водойм задовільно себе почувають рододендрони: камчатський, японський, Смирнова, даурський, Шліпенбаха та сучасні гібриди і сорти цього роду, які надають ландшафтним композиціям особливої екзотичності. Вирощування рододендронів потребує створення кислого субстрату та регулярного підкислення ґрунту, посадки рододендронів у напівтіні та систематичного зволоження.

Інтродукційна оптимізація вуличних ландшафтів у сільській місцевості у більшості випадків здійснюється стихійно, завдяки висаджуванню жителями села деревних насаджень на вулицях біля своїх садиб. Найчастіше це плодові дерева – вишні, яблуні домашньої, черешні, горіха волоського, шовковиці білої, а також бузок звичайний, чубушник вінцевий, шипшина зморшкувата. Центральні вулиці села облаштовують, використовуючи такі інтродуценти, як клен цукристий, гірकोкаштан звичайний, дуб червоний, ялина звичайна, тополя пірамідальна. Алеїні насадження, створені за участі інтродуцентів, сприяють привабливості та екзотичності вуличних ландшафтів села.

Інтродукційна оптимізація сакральнo-меморіальних ландшафтів села залежить від ментальних особливостей населення і його традицій. Традиційне озеленення території православної церкви передбачає використання рослин, які символізують райське дерево: яблуня домашня, груша звичайна, яблуня Недзвєцького. Часто біля православної церкви зростають такі інтродуценти, як ялина колюча, ялина звичайна, туя західна та її форми. У квітковому оформленні беруть участь троянди, бузок звичайний, жасмин садовий, а клумби та квітники створюють з однолітників: чорнобривців, айстр, вербени, майорів. Католицькі храми здебільшого озеленені в регулярному стилі. Живоплоти створюють із самшиту вічнозеленого, а туї та кипарисовики задають

ритм міксбордерам вздовж церковної огорожі та алеям вздовж доріжок. Частіше, ніж біля православних храмів, біля католицьких можна побачити декоративні форми ялини звичайної та ялини колнучої, ялівця звичайного, ялівців козацького, китайського, лускатого. Ландшафтне оформлення цих споруд виразне, добре продумане, але не таке барвисте, як біля православних храмів, а монохроматичне.

Що стосується використання інтродуцентів під час озеленення тематичних ландшафтів, то залежно від регіону та традицій воно різне. Якщо в східній Україні, особливо в поліських районах, на цвинтарі переважають автохтонні види: береза повисла, сосна звичайна, калина звичайна, то в центральних областях України нерідко висаджують тую західну 'Fastigiata', 'Smagagd', ялину канадську 'Conica', ялівець козацький та його форми, формують бордюри навколо могил із самшиту вічнозеленого. Крім ґрунтопокривних рослин, надгробки іноді засаджують кизильником Дамера, плющем вічнозеленим. Популярний раніше в озелененні кладовищ бузок звичайний нині майже не використовують через здатність до коренепорослевого розмноження і утворення заростей.

Висновки:

1. Запропонована типологія ландшафтів сільської місцевості дає змогу диференційовано підійти до інтродукційної оптимізації дендрофлори, характерної для цих ландшафтів.
2. Під час інтродукційної оптимізації дендрофлори потрібно враховувати функціональне призначення та типологічні особливості ландшафту.
3. Найбільше видове і формове різноманіття характерне для ландшафтів соціально-культурного призначення, асортимент рослин, що використовуються для їх озеленення постійно збільшується.
4. Спостерігається тенденція до зменшення ролі саду в озелененні приватних будинків у сільській місцевості, у формуванні присадибних територій дедалі більшу роль відіграють інтродуковані рослини, особливо декоративні форми хвойних дерев та кущів.

Література

1. Александрова Т.Д. Понятия и термины в ландшафтоведении / Т.Д. Александрова. – М. : Б.и., 1986. – 111 с.
2. Гродзинський М.Д. Пізнання ландшафту: Місце і простір : монографія / М.Д. Гродзинський. – У 2-ох т. – К. : ВПЦ Київський університет. – 2005. – Т. 1. – С. 27.
3. Європейська ландшафтна конвенція (конвенцію ратифіковано Законом від 07.09.2005 р., № 2831-IV // Відомості Верховної Ради, 2005. – № 51, ст. 547.
4. Рубцов Л.И. Деревья и кустарники в ландшафтной архитектуре : справочник / Л.И. Рубцов. – К. : Вид-во "Наук. думка", 1977. – 271 с.
5. Дендрофлора України: дикорослі й культивовані дерева і кущі. Голонасинні / за ред. М.А. Кохна. – К. : Вид-во "Фітосоціоцентр", 2002. – 348 с.
6. Дендрофлора України: дикорослі й культивовані дерева і кущі. – Ч. 2: Покритонасінні / за ред. М.А. Кохна та Н.М. Трофименко. – К. : Вид-во "Фітосоціоцентр", 2005. – 716 с.
7. Кучерявий В.П. Озеленення населених місць : підручник [для студ. ВНЗ] / В.П. Кучерявий. – Львів : Вид-во "Світ", 2005. – 456 с.
8. Роговський С.В. Особливості ландшафтного облаштування сільських населених пунктів в Україні / С.В. Роговський // Науковий вісник НЛТУ України : зб. наук.-техн. праць. – Львів : РВВ НЛТУ України. – 2008. – Вип. 18.9. – С. 78-83.

Роговський С.В. Особенности интродукционной оптимизации дендрофлоры ландшафтов в сельской местности Лесостепи Украины

Предложена уточненная классификация антропогенно измененных ландшафтов сельской местности. Рассмотрены особенности интродукционной оптимизации дендрофлоры аграрных ландшафтов Лесостепи Украины. Показан видовой состав интродуцентов в зависимости от типа ландшафта и предложены виды и декоративные формы, перспективные для интродукционной оптимизации ландшафтов.

Ключевые слова: ландшафт, интродукция, дендрофлора, вид, декоративная форма, дерево, куст, оптимизация ландшафта, насаждения, фитоценоз, село.

Rogovsky S.V. Features of introduction optimization dendroflora landscapes of rural Forest-Steppe of Ukraine

A refined classification of anthropogenic changed landscapes of rural areas is suggested. Some peculiarities of introductive optimization of rural areas landscapes dendroflora in the Forest-Steppe of Ukraine are considered. The species content of introducents depending on the landscape type are shown, kinds and decorative forms perspective for introductive optimization of some landscapes.

Keywords: landscape, introduction, dendroflora, species, decorative form, tree, bush, landscape optimization, planting, phytocenosis, rural area.

УДК 630*532:535+541:634.942:635.9

Ст. наук. співроб. В.Ф. Собченко,
канд. с.-г. наук – Національний дендрологічний парк "Софіївка",
НДІ НАН України

ІНВЕНТАРИЗАЦІЙНИЙ АНАЛІЗ КОЛЕКЦІЙ ДЕКОРАТИВНИХ РОСЛИН КВАРТАЛУ №3 НАЦІОНАЛЬНОГО ДЕНДРОЛОГІЧНОГО ПАРКУ "СОФІЙКА" НАН УКРАЇНИ

За результатами інвентаризації кварталу №3 НДП "Софіївка" (2007-2012) визначено, що колекційний фонд за період 1997-2012 рр. збагачено автором на 51 вид та 105 форм і сортів декоративних рослин, які належать до 22 родів та 11 родин загальною кількістю 236 шт., зокрема: 4,2 % кущів та 95,8 % дерев. Серед деревних порід вегетативно розмноженими автором є 207 шт. (92 %) рослин, зокрема: розмножених методом укорінення кореневих живців – 2,9 %, а також створених методами внутрішньовидового щеплення (гомотрансплантацією) – 51,2 %, міжвидовим (гетеротрансплантацією) – 34,8 % та віддаленим щепленням (ксено-трансплантацією) – 11,1 %. Серед кущових рослин вегетативно розмноженими автором способом укорінення стеблових живців є 10 шт., що становить 100 %.

Ключові слова: інвентаризація, колекція, декоративні кущі, дерева, вегетативне розмноження, гомо-, гетеро-, ксено-трансплантація, укорінення живців, кореневі відсадки.

Деревні дикорослі рослини в Україні почали вводити в культуру близько 4 тис. р. до н. е. (за археологічними дослідженнями), переважно для отримання продуктів харчування. Основне ж окультурення ландшафту в Україні почало відбуватись лавинно з кінця XVIII ст., коли багато деревних видів було інтродуковано з інших країн і континентів та почали створюватись ботанічні сади, дендропарки, дендрарії [8].

Виникли нові напрямки у рослинництві: акліматизація, натуралізація та інтродукція рослин [1, 4, 8, 12, 21], декоративна дендрологія [6, 10], озеленення, лісопаркове господарство [12, 13] та багато інших. Бурхливий розви-